

HOVOROVÁ REČ ČI LITERÁRNE DIELO? AKO SA VYSPORIADAŤ S METODOLOGICKÝMI ÚSKALIAMI PRI PREKLADE AUGUSTÍNOVÝCH KÁZNÍ

Colloquial Speech or a Literary Work? How to Deal with Methodological Difficulties in Translating Augustine's Homilies

Marcela Andoková – Róbert Horka

DOI: 10.17846/CL.2023.16.2.186-198

Abstract: ANDOKOVÁ, Marcela – HORKA, Róbert. *Colloquial Speech or a Literary Work? How to Deal with Methodological Difficulties in Translating Augustine's Homilies*. The aim of this article is to define some methodological principles regarding the translation of Augustine's exegetical homilies from Latin into the Slovak language with the view of the needs of modern recipients. In order to pursue this goal, we have analysed the corpus of Augustine's Homilies on John's Gospel (*Tractatus in Iohannis Euangelium* 1-16) which reflect the real speech of his contemporaries. While doing so we take into consideration not only the contents of homilies but also their formal aspect that very often attracted the hearer's attention more than the contents itself, and so had both aesthetic and didactic functions at the same time. The proposed methodological principles can thus help translators to make accessible authentic Latin speech in a target language with the use of stylistic means, mainly some figures of speech which facilitate the process of remembering preacher's message. Moreover, in order to demonstrate what effect this formal aspect of Augustine's homilies had on his hearers, we have prepared sound records of Augustine's selected homilies in the Slovak language illustrating his preaching art. The major contribution of the article is thus the new approach toward formal aspect of Augustine's homilies which has not been dealt with systematically so far in Slovakia.

Keywords: *Saint Augustine, spoken word, preaching activity, exegetical homilies, methodology of translation, figures of speech*

Úvod

Cieľom predkladanej štúdie¹ je definovať niektoré základné východiská, ktoré je potrebné mať pri prekladaní Augustínových homílií vždy na zreteli.² Zároveň chceme predstaviť vedeckej

¹ Táto práca vznikla s príspevom projektu VEGA 1/0210/22 *Sto rokov klasických štúdií na Univerzite Komenského v Bratislave*.

² Prvé vedecké výstupy na túto tému začali vznikať v našom kultúrnom prostredí od roku 2004 (Andoková 2004a, 13-22; Andoková 2004b; Horka 2004, 1-18).

verejnosti viaceré relevantné možnosti prístupu k ich prekladu³, a tak otvoriť odbornú diskusiu s ohľadom na posúdenie ich opodstatnenosti a primeranosti. Ide najmä o metodologické postupy používané pri preklade štylistických prostriedkov a hovorových prvkov v Augustínových homíliách. V tomto duchu sme preto sformulovali aj názov nášho príspevku, ktorý sa po posúdení relevantných faktov pýta, či je vhodnejšie k týmto kázňam pristupovať ako k čisto literárnemu dielu, alebo vzhľadom na históriu ich zápisu treba vyvinúť pre ich priblíženie slovenskému recipientovi nový prístup.

Tento príspevok nepredstavuje ani zďaleka vyčerpávajúcu štúdiu. Každá aspoň čiastočne vyriešená otázka totiž otvára niekoľko ďalších, ktorých vyriešenie sa tiež ukazuje ako nanajvýš žiaduce. Pri postupnom riešení týchto otázok sa nám však už podarilo sformulovať niekoľko metodologických pravidiel, ktoré sme postupne publikovali vo forme parciálnych či komplexnejších štúdií a monografií (Andoková 2007a, 28-38; Andoková 2007b, 77-92; Andoková 2008, 74-85; Andoková 2013b; Andoková 2016b, 1-14; Andoková 2018a, 65-80; Andoková 2018b; Horka 2007, 68-74; Horka 2008, 65-73; Horka 2016, 86-100; Horka 2022a, 108-131).⁴ Tieto pravidlá aplikujeme pri preklade Augustínových homílií preto, aby sme pretlmočili nielen obsah, ale aj formu jeho prehovorov. U tohto kresťanského rečníka nemá totiž forma len ozdobnú funkciu, ale predstavuje integrálnu a konštitutívnu súčasť jeho kázní (Andoková – Horka 2023, 151), a rezignovať na ňu by preto znamenalo nielen ochudobniť samotný preklad, ale občas aj úplne ignorovať pôvodný zámer rečníka-kazateľa.⁵

V rámci zhodnotenia súčasného stavu tejto problematiky v našom odbornom prostredí treba hneď na úvod uviesť, že od čias prof. Miloslava Okála a jeho *Antickej metriky* (Okál 1990) metodológiu prekladu antického latinského textu v našom jazykovom prostredí komplexne neriešil nikto z radov klasických filológov či teológov prakticky.⁶ Ani v rámci medzinárodnej diskusie o Augustínovom literárnom dedičstve sa otázkam vhodného prekladu jeho kázní nevenovala takmer žiadna pozornosť, ak nepočítame štúdie Georga Lawlessa, ktorý však prakticky mapuje iba výskyt rétorických figúr v Augustínových homíliách bez hlbšieho záujmu o metodológiu ich prekladu (Lawless 1992; Lawless 1996; Lawless 1997a; Lawless 1997b; Lawless 2003). Spracovanie špecifických metodologických postupov pre preklad Augustínových homílií je teda naozaj prekladateľskou potrebou, pretože predstavujú jedinečný segment antickej kresťanskej literatúry.

Pravidlá, ktoré sme pri ich preklade použili, dokumentujeme aj na konkrétnych príkladoch a hoci sú vybrané z pomerne úzkeho výseku kazateľskej praxe hipponského biskupa, konkrétne z prvej série výkladov *Komentára k Jánovmu evanjéliu* (Io. eu. tr. 1 – 16), sú podľa našej mienky reprezentatívne. Pomerne dobrá znalosť celého Augustínovho homiletického korpusu⁷ nám totiž

³ Pre potreby detailnejšieho popisu a analýzy týchto postupov sme v roku 2019 získali a úspešne vyriešili grantový projekt VEGA s názvom *Formálna a obsahová analýza hovorovej latinskej reči v neskorej antike na podklade kazateľskej činnosti Aurélie Augustína*.

⁴ Augustínovým kázňam (*sermões*) sa vo svojej monografii venuje aj M. Lichner; skúma ich však nie z pohľadu prekladateľa či filológa, ale striktnie z teologickej perspektívy (Lichner 2015).

⁵ V našej spoločnej štúdií (Andoková – Horka 2023, 155-163) sme poukázali na to, že prekladatelia Augustínových exegetických homílií do moderných jazykov nevenujú vždy dostatočnú pozornosť prekladu štylistických prostriedkov, ktoré sa nachádzajú v latinskom origináli, a ktoré môžu byť, prinajmenšom čiastočne, prínosné aj pre dnešného čitateľa, resp. poslucháča.

⁶ Profesorovi Okálovi ako prekladateľovi bola venovaná vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou, ktorá sa uskutočnila na pôde FFTU v Trnave v roku 2007. Príspevky z konferencie boli následne publikované v zborníku *Sambucus III – Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky*. FFTU: Trnava, 2008.

⁷ Augustínov homiletický korpus s približne 900 položkami tvoria tieto zbierky jeho homílií: *Komentár k Jánovmu evanjéliu* (In Iohannis euangelium tractatus; 124 homílií, z ktorých záverečných 70 sú

umožňuje postulovať tézu, že uvedené pravidlá sú viac-menej platné pre väčšinu jeho kázní, keďže jeho kazateľský štýl sa zásadne nezmenil. Tento segment Augustínovej homiletickej tvorby sme zvolili zvlášť preto, že jeho slovenský preklad vyšiel v roku 2022 (Horka 2022), a tak záujemca o metodológiu prekladu môže v ňom in situ skúmať javy, na ktoré chceme upozorniť.

Špecifická Augustínových homílií

Augustínove kázne sú rozhodne zaujímavé nielen svojím obsahom, ale aj formou, ktorá bola zrejme taká príťažlivá pre poslucháčov, že neraz nečakali, kým im hipponský biskup ponúkne ich autorizovanú podobu z vlastného pera, ale podľa svedectva Augustínovho životopisca Possidia z Calamy prehovorili Augustína, aby im dovolil priviesť si priamo do chrámu rýchlhopisca, ktorý zaznamenával kazateľov autentický prehovor: „Dokonca aj heretici sa pridávali ku katolíkom, aby ho mohli počúvať s veľkým nadšením, a ktokoľvek, kto si to želal a mal na to prostriedky, si mohol zaznamenať jeho slová vďaka stenografom.“⁸ Tak sa aspoň niektoré jeho homílie dostali do obehu zrejme aj bez vedomia samotného kazateľa a rozhodne i bez jeho autorizácie (Mechlinsky 2004, 14).⁹ George Lawless však tvrdí to isté tiež o tých kázňach, ktoré mal biskup vo svojej hipponskej knižnici:

„Vďaka Augustínovej chorobe, na ktorú napokon aj zomrel, a kvôli ktorej nestihol zrevidovať svoje kázne,¹⁰ sme ich získali v podobe, ktorá je veľmi blízka jeho pôvodnému prednesu a obsahuje len nepresnosti spôsobené stenografickým záznamom či prepisovačmi a editormi pri ich šírení počas celých stáročí“ (Lawless 1997, 52).

Z toho vyplýva, že väčšina Augustínových kázní predstavuje vierohodný záznam o tom, ako sa v staroveku na prelome 4. a 5. storočia reálne hovorilo, prinajmenšom v latinskej rímskej Afrike. Augustín totiž vedome a cielene kázal tak, aby svoj štýl reči čo najviac prispôsobil svojim poslucháčom. Môžeme preto oprávnenne tvrdiť, že to, čo nájdeme v jeho prehovoroch, je veľmi blízke

diktované výklady), *Komentár k Prvému Jánovmu listu* (In Primam Iohannis epistolam tractatus; 10 homílií), *Komentár k žalmom* (Enarrationes in Psalmos; 207 písaných aj ústne prednesených výkladov, z ktorých malú časť tvoria poznámky a diktované výklady), *Príhovory* (Sermones; v súčasnosti viac ako 600 homílií, ku ktorým vďaka objavom súčasných bádateľov pribúdajú stále nové).

⁸ Possidius 2005, 38 (*u. Aug. 7, 3*): „Ipsi quoque haeretici concurrentes cum catholicis ingenti ardore audiebant et, quisquis, ut uoluit et potuit, notarios adhibentes, ea quae dicebantur excepta describentes.“ Augustín robieva vo svojich kázňach či spisoch často narážku na činnosť týchto *notarii*. Metódu tesnopisného záznamu zaviedol v antickom Ríme už Ciceronov prepustenec a sekretár M. Tullius Tiro (odtiaľ termín „tirónske značky“). Vďaka tesnopiscom, ktorí v letku zaznamenávali Augustínove kázne, zatiaľ čo kázal, si ich dnes môžeme prakticky v nezmenenej podobe prečítať aj my. Pozri napr. Augustinus 1962, 61 (*doctr. chr. II, 26, 40*).

⁹ Na rozdiel od exegetických homílií, ktoré vznikali ako ústne prednesené komentáre k biblickému textu (*tractatus*), boli Augustínove kázne (*sermones*) zvyčajne o niečo kratšie a málokterá z nich sa nám zachovala v pôvodnej dĺžke, keďže bývali často stredovekými kopistami úmyselne skracované (Hrnčiarová 2023, 140).

¹⁰ Augustín na rozdiel od Ambróza svoje kázne dodatočne redakčne neupravoval, hoci to mohol mať v nejednom prípade v úmysle. Dokladom Ambrózovej praxe upravovať svoje homílie do redakčne prijateľnej podoby je aj dielo *Apologia David*, ktorého hlavná časť odznela zrejme ako homília a až neskôr ju milánsky biskup písomne upravil do formy biblického komentára. Porov. Ambrosius 1977, 70-189; tiež Andoková 2013a, 143-144.

vtedajšej hovorovej reči. Toto úsilie rečníka priblížiť v maximálnej možnej miere svoju reč bežnému jazyku jeho súčasníkov sa pokúsime dokumentovať na niekoľkých nasledovných ukázkach.

Chabú znalosť latinčiny medzi veriacimi pranieruje Augustín na viacerých miestach svojho diela, prirodzene hlavne v homíliách. V jednom z prvých výkladov Jánovho evanjelia čítame, že mnohí z bratov vedia tak zle po latinsky, že v každodennej konverzácii používajú pravidelne *dolus* (lešť) namiesto *dolor* (bolesť):

„Každý, kto rozumie latinským výrazom, vie, že lešť znamená reálne robiť jedno a predstierať druhé. Teraz nech dá vaša láska pozor, lebo lešť je iné, ako bolesť. Hovorím o tom preto, že mnohí bratia, čo nevedia dobre po latinsky, povedia, že niekoho trápi lešť, keď by mali povedať, že ho trápi bolesť. Lešť je klam a podvod. Lešť je to, keď má niekto v srdci jedno, ale vraví druhé.“¹¹

Na inom mieste si Augustín vymýšľa latinský ekvivalent gréckeho výrazu takpovediac *ad hoc*, aby urobil svoju reč zrozumiteľnejšou jednoduchším veriacim, ktorí nielenže nevedeli po grécky, ale často boli aj negramotní:

„Spomeňte si, čo som pred nedávnom povedal o krčahu. Išlo o nádobu, ktorou sa naberala voda. Grécky sa volá *hydria*, lebo voda sa po grécky povie ύδωρ. U nás by sa taký krčah volal vodár (*aquarium*) a ona ho nechala tam.“¹²

Je teda zjavné, že hipponský biskup zvykne vo svojich homíliách upozorňovať na také slová, ktoré si Afričania v bežnej reči pravdepodobne často zamieňali a neváha použiť africké dialektizmy, ba dokonca neraz vytvorí aj nové latinské slovo, prípadne existujúcemu slovu, ako napr. *aquarium*, priradí nový význam, aby ľuďom priblížil význam gréckeho pojmu *hydria*. Z uvedeného vyplýva, že primárnym adresátom týchto výkladov nemal byť nešpecifický čitateľ, ale konkrétny účastník bohoslužby. Keby totiž text prešiel redakčnou úpravou, ktorú mal Augustín v pláne,¹³ ale napokon sa k nej nedostal (Mechlinsky 2004, 14-15), takéto prvky reflektujúce vtedajší bežný jazykový úzus, by sa z textu pravdepodobne stratili. Otázkou je, či by sa takéto špecifické črty hovorového jazyka mali cielene zachovať aj v modernom preklade. Na základe doterajších prekladateľských skúseností sme dospeli k záveru, že rozhodne áno. V opačnom prípade by sme totiž z Augustínových homílií vytvorili iný literárny žáner.

Priblíženie formálnej stránky Augustínových homílií v preklade

Otázka, do akej miery treba venovať pozornosť špecifickým črtám Augustínových homílií pri preklade do moderných jazykov, sa týka nielen obsahovej, ale aj ich formálnej stránky. Tá sa nám

¹¹ Augustinus 1954, 77 (*Io. eu. tr.* 7, 18): „Omnis qui uerba Latina intellegit, scit quia dolus est, cum aliud agit et aliud fingitur. Intendat Caritas uestra. Non dolus dolor est; propterea dico, quia multi fratres imperitiores latininitatis loquuntur sic, ut dicant: Dolus illum torquet, pro eo quod est dolor. Dolus fraus est, simulatio est. Quando aliquis aliquid in corde tegit, et aliud loquitur, dolus est.“ K téme prenikania ľudových prvkov aj do reči vzdelancov Augustínovej doby pozri Andoková 2013b, 97.

¹² Augustinus 1954, 162 (*Io. eu. tr.* 15, 30): „Recordamini quid superius dixerim de hydria: uas erat unde aqua hauriebatur, Graeco nomine appellatur hydria, quoniam Graece ύδωρ aqua dicitur; tamquam si aquarium diceretur.“

¹³ Augustinus 1984, 5 (*retr.*, prol.): „[...] ut opuscula mea, siue in libris siue in epistulis siue in tractatibus, cum quaedam iudiciaria seueritate recenseam, et quod me offendit uelut censorio stilo denotem.“

miestami javí ešte zaujímavejšia ako obsahová stránka a v nejednom prípade ponúka pre prekladateľa viac výziev. Aj tu sa Augustín ukazuje ako vynikajúci rečník, ktorý využíva všetky jazykové prostriedky, ktoré má jeho publikum v oblúbe. Azda práve to dodávalo tomuto rečníkovi takú popularitu, o čom svedčí aj fakt, že keď býval pozvaný kázať do Kartága, nemohol kázať z katedry, ale umiestňovali mu drevený pulpít doprostred 60 metrov dlhej baziliky, aby si ho mohlo vypočuť čo najväčšie množstvo ľudí (Horka 2015, 20). Aké formálne jazykové prostriedky najviac pútali pozornosť týchto Augustínových poslucháčov? Koncízne by sme to mohli zhrnúť nasledovným spôsobom:

„Pre homiletické ciele Augustín dôrazne vyžaduje jasnosť a zrozumiteľnosť, čo v praxi znamená prispôbovať štýl potrebám a vkusu bežných ľudí jeho doby. Slovná zásoba, syntax, celková štruktúra viet, obrazné pomenovania a mnohé ďalšie črty hovorového štýlu, hlavne paratasa a antitetický paralelizmus sprevádzaný rýmom, majú svoj pôvod predovšetkým v Písme a v ľudovej slovesnosti. Početné gradácie, opakovania, aliterácie, asonancie či slovné hry, ktoré kráčajú ruka v ruke s vtedajším trendom hovorovej latinčiny, istotne veľmi vyhovovali Augustínovmu z väčšej časti jednoduchému poslucháčstvu“ (Andoková 2013b, 131-132).

Preto sme pri prekladaní týchto textov do slovenčiny stáli pred otázkou, či a ako previesť tieto prvky aj do cieľového jazyka. Napokon sme sa zhodli na tom, že by nebolo správne tento formálny dizajn ignorovať. Dodnes sa však nevieme na základe relevantných filologických, translatických, lingvistických a teologických argumentov jednoznačne rozhodnúť, či je v tomto prípade správnejšie sa držať latinskej pôvodiny a prekladať Augustínov rečnícky *ornatus*¹⁴ tak, ako ho kazateľ používal vo svojej dobe, hoci dnes môže vyznieť miestami trochu archaicky, alebo sa radšej pridržať originálu voľnejšie a previesť ho do cieľového jazyka tak, aby pôsobil prirodzene na súčasného recipienta (Andoková 2022, 33). Ponúkame preto obe možnosti, a nech *benevolus lector* sám posúdi, ktorá z nich sa mu zdá vhodnejšia.

Prvá zo štylistických figúr, ktorá takmer vo všetkých Augustínových kázňach udrie do očí, je priama reč, pomocou ktorej nadväzoval virtuálny dialóg s poslucháčmi, aby tak lepšie udržal ich pozornosť pri výklade biblického textu. Na konci šiesteho výkladu Jánovho evanjelia sa napríklad Augustín štylizuje do úlohy herca, ktorý hovorí:

„Tak, chcú nám snáď vytknúť ešte niečo? Veď už takmer úplne prehrali a nevedia, čo povedať. „Vzali nám majetky, vzali nám pozemky!“ A hneď aj prinášajú závetý ľudí: „Aha, tu Gaius Seius daroval pozemok cirkvi, ktorú viedol Faustinus.“ „A ten Faustinus bol biskupom akej cirkvi? Čo je to za cirkev?“ Povedal: „No, to bola cirkev, ktorú viedol Faustinus.“ Ale Faustinus predsa nevedol cirkev. On viedol stranu. Holubica je Cirkev. Tak čo kričíš? My sme žiadne majetky nezabrali. Tie patria holubicí. Stačí zistiť, ktorí sú holubica a tí nech ich vlastnia.“¹⁵

¹⁴ *Ornatus* čiže štylistická zdobenosť patrí podľa antickej rečníckej teórie k štyrom základným cnostiam rečníckeho štýlu spolu s *latinitas* (čistota jazyka), *perspicuitas* (jasnosť reči) a *decorum* (rétorická primeňanosť) (Andoková 2016a, 53).

¹⁵ Augustinus 1954, 66 (*Io. eu. tr.* 6, 25): „Modo deficientes ubique, quid nobis proponunt, non inuenientes quid dicant? Villas nostras tulerunt, fundos nostros tulerunt. Proferunt testamenta hominum. Ecce ubi Gaiuseius donauit fundum ecclesiae, cui praeerat Faustinus. Cuius episcopus erat Faustinus ecclesiae? quid est ecclesia? Ecclesiae, dixit, cui praeerat Faustinus; sed non ecclesiae praeerat Faustinus, sed parti praeerat. Columba autem ecclesia est. Quid clamant? Non deuorauimus uillas, columba filias habet; quaeratur quae sit columba, et ipsa habeat.“

Formu krátkej otázky a odpovede používa hipponský biskup aj vtedy, keď rekapituluje svoju predošlú reč:

„[Kristus] bol taký človek, v ktorom sa skrýval Boh. Preto bol pred ním poslaný veľký človek, aby svojím svedectvom zjavil viac než človeka. Kto to je? Bol človek. Ako potom mohol správne rozprávať o Bohu? Poslal ho Boh. Ako sa volal? Volal sa Ján. Prečo prišiel? Prišiel kvôli svedectvu, aby vydal svedectvo o svetle, aby vďaka nemu všetci verili.“¹⁶

Najčastejšie však chce pomocou priamej reči Augustín upozorniť na konkrétny pojem či výrok, ktorému sa následne chystá venovať vo svojej kázni:

„Čo teda Jána naučila holubica? Čo ho chcel skrze holubicu a v nej prichádzajúceho Ducha Svätého naučiť ten, čo ho poslal? Povedal mu: „Na koho uvidíš zostupovať Ducha v podobe holubice a spočinúť na ňom, to je on.“ Kto to teda je? Pán. To už viem. A vieš aj to, že tento Pán, čo má moc krstiť, nechce túto moc zveriť žiadnemu služobníkovi, ale chce si ju ponechať sám, aby každý vďačil za svoj krst len Pánovi a nie služobníkovi, ktorý mu krst vyslúžil? Vedel si aj toto? To som nevedel, až pokým mi nepovedal... Nepovedal čo? Že na koho uvidíš zostupovať Ducha ako holubicu a spočinúť na ňom, to je ten, čo krstí Duchom Svätým.“¹⁷

Jednotlivé otázky aj odpovede sú krátke, všetko pôsobí jasne a jednoducho. Na základe zmienky z *De doctrina christiana*¹⁸ nešlo pritom vždy len o virtuálny dialóg, ale poslucháči, ktorí sa tým stali spolutvorcami biskupovej homílie, občas aj sami vykriekli odpoveď a reagovali na biskupove slová potleskom, súhlasnými či nesúhlasnými pokrikmi, prípadne len jednoduchým gestom súhlasu či nesúhlasu bez slov.

Okrem takto vedených virtuálnych dialógov Augustín okorenil najdôležitejšie miesta svojej reči figúrami, ktoré uľahčovali zapamätanie si podstatných faktov a všetci, aj tí najjednoduchší veriaci, sa s nimi stretávali v ľudovej slovesnosti. Išlo o rôzne slovné hry a výrazné zvukové štruktúry, ktoré zaujali sluch unaveného či rozptýleného poslucháča a prinútili ho opäť dávať pozor. Takto možno napríklad vnímať Augustínovu vetu, v ktorej za povšimnutie stojí striedanie foném A a L, spojené so stupňovaním napätia formou asyndetonu vrcholiaceho sentenciou:

¹⁶ Augustinus 1954, 14 (*Io. eu. tr. 2, 5*): „Quia ergo sic erat homo, ut lateret in illo Deus, missus est ante illum magnus homo, per cuius testimonium inueniretur plus quam homo. Et quis est hic? Fuit homo. Et quomodo posset iste uerum de Deo dicere? Missus a Deo. Quid uocabatur? Cui nomen erat Iohannes. Quare uenit? Hic uenit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.“

¹⁷ Augustinus 1954, 45 (*Io. eu. tr. 5, 9*): „Quid ergo docuit columba? quid uoluit per columbam, id est, per Spiritum sanctum sic uenientem docere, qui miserat eum, eui ait: Super quem uideris Spiritum descendentem, tamquam columbam, et manentem super eum, ipse est? Quis ipse est? Dominus. Noui. Sed numquid hoc iam noueras, quia Dominus iste baptizandi habens potestatem, eam potestatem nulli seruo daturus est, sed sibi eam retenturus est, ut omnis qui baptizatur per serui ministerium, non imputet seruo, sed Domino? Numquid hoc iam noueras? Non hoe noueram; adeo quid mihi dixit? Supe, quem uideris Spiritum descendentem tamquam columbam, et manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu sancto.“

¹⁸ Augustinus 1962, 159-160 (*doctr. chr. IV, 24, 53*).

„Ab ape duxit ad locustam, a locusta ad lacertum, a lacerto ad auem, ab aue duxit ad pecus, inde ad bouem, inde ad elephantem, postremo ad hominem; et persuasit homini, quia non a Deo factus est homo.“¹⁹

„Tak postupoval od osy ku kobyлке, od kobyلكy ku krabovi, od kraba k orlovi, od orla postúpil k oslovi, odtiaľ k volovi, odtiaľ k slonovi a napokon k človeku. Tak nahovoril človeku, že človeka nestvoril Boh.“

Toto, samozrejme, nebol bežný hovorový úzus, ale Augustín vkladal do svojej reči takéto „lapače“ pozornosti kvôli dôležitým faktom, ktoré si poslucháči mali zapamätať, a tak ich kazateľ zvykol opatriť vždy nejakou opakovacou figúrou.

Na základe toho, čo sme práve ukázali, sa nazdávame, že ak sú tieto figúry nielen ozdobné, ale aj natoľko funkčné, že formujú základnú štruktúru Augustínovho prehovoru, bolo by vhodné, aby sa zachovali tiež v preklade. Predstavujú totiž podstatnú zložku Augustínových homílií, ktorá spolu s obsahom zabezpečovala ich pútavosť pre uši vtedajších poslucháčov. A pri týchto výkladoch textu Jánovho evanjelia potreboval byť Augustín veľmi presvedčivý. Vykladal ich totiž v čase vrcholiacej kontroverzie s donatistami, a na základe výkladu týchto biblických pasáží chcel usvedčiť donatistov z omylu: „Bratia, ale aspoň to jedno si pamätajte, že riešenie tohto problému konečne navždy umlčí ohlasy z Donatovej strany ohľadom milosti krstu.“²⁰ Poslucháči však neboli zväčša žiadni intelektuáli.²¹ Títo ľudia potrebovali krátky a ľahko zapamätateľný, úderný slogan, ktorým by vedeli dotieravým donatistom odpovedať. A biskup im takéto duchaplné sentencie v hojnosti ponúkal. Väčšinou boli formulované ako antitézy, a aby sa ich vedeli rýchlo a ľahko naučiť naspamäť, vybavil ich prozaickým rýmom. Tieto dve figúry sa v Augustínových homíliách veľmi často vyskytujú spoločne, ako to vidieť aj v nasledujúcom príklade:

„Sic omnis stultus, omnis iniquus, omnis impius, caecus est corde. Praesens est sapientia, sed cum caeco praesens est, oculis eius absens est.“²²

„Každý nechápavý, každý hriešnik, každý bezbožník má takto slepé srdce. Múdrosť má na dosah, ale jeho zraku nie je na osoh. Lebo hoci ona k nemu dosiahne, on po nej nikdy nesiahne.“

Nazdávame sa, že v prípade takýchto výrokov stojí za námahu trochu sa s nimi pri preklade pohrať, aby sme aj v cieľovom jazyku vytvorili podobné prozaické rýmy, ktoré budú mimovoľne viesť poslucháča k lepšiemu zapamätaniu si takýchto výrokov podobne, ako tomu bolo v prípade Augustínových poslucháčov. Hoci nás, moderných ľudí, môže takéto časté používanie antitéz pri čítaní trochu vyrušovať, poslucháči hipponského biskupa nachádzali v tejto rétorike, ktorá tvorila súčasť kultúry svojej doby, istotne veľké zaľúbenie (La Bonnardière 1986, 411; Andoková 2013b, 134). Augustínovo používanie antitéz má teda v prvom rade didaktickú funkciu. Snaží sa pomocou nich lepšie vštepiť do mysli poslucháčov dôležité skutočnosti, týkajúce sa viery. Neprekvapuje nás to, keď si uvedomíme, že antitéza sa všeobecne považuje za najobohacujúcejší a najdôležitejší prvok každého literárneho žánru a dnes ju na svoje ciele veľmi účinne využíva aj

¹⁹ Augustinus 1954, 54 (*Io. eu. tr.* 1, 14); slov. preklad Horka 2022b, 95.

²⁰ Augustinus 1954, 40 (*Io. eu. tr.* 4, 16): „Tamen, fratres, hoc sciatis, quia per istius quaestionis solutionem, uocem pars Donati de baptismi gratia [...] omnino eorum ora cladentur.“ Slov. preklad Horka 2022b, 131.

²¹ Augustinus 1954, 1 (*Io. eu. tr.* 1, 1).

²² Augustinus 1954, 11 (*Io. eu. tr.* 1, 19).

reklama (Andoková 2013b, 135). Veď niektoré Augustínove výroky sa skutočne podobajú na súčasné reklamné slogany:

„Quare ergo **legitur**, si **silebitur**? aut quare **auditur**, si non **exponitur**? Sed et quid **exponitur**, si non **intellegitur**?“²³

„Načo to z úst vyjde, ak sa to obide? Načo to uši poštekli, ak sa to nevysvetlí? A načo také vysvetlenie, čo nenájde pochopenie?“

Na tomto príklade si jasne uvedomujeme, že Augustínove slová vyzdobené istými štylistickými prostriedkami sa nielen dobre čítajú, resp. počúvajú, ale majú aj väčšiu schopnosť presvedčiť.

Ďalšími častými figúrami, ktoré Augustín používal, boli slovné či opakovacie figúry, ako sú anafora a epifora, v nejednom prípade dokonca epanastrofa či anadiploza. Tie používal hipponský biskup najmä vtedy, keď popisoval zložitejší myšlienkový postup a chcel, aby sa v ňom poslucháči nestratili. Použitie rovnakých návěstí mu umožnilo zacieliť pozornosť poslucháčov na to, čo sa v monotónnych výrokoch menilo a čo bolo dôležité na zapamätanie si. Z dôvodu funkčnosti týchto figúr v reči ich preto odporúčame ponechať aj v preklade a nesubstituovať ich synonymami. Ak to však nie je možné, dajú sa efektívne nahradiť inou figúrou, ako to napríklad vidíme v nasledujúcej ukážke:

„**Morsus serpentis lethalis, mors Domini uitalis. Adtenditur serpens, ut nihil ualeat serpens. Quid est hoc? Adtenditur mors, ut nihil ualeat mors.**“²⁴

„**Zahryznutie hada je smrtonosné, zahynutie Pána je životodarné. Pohľad na hada pomohol, aby had nič nezmohol. Ako je to možné? Podoba smrti pomohla, aby smrť nič nezmohla.**“

Z uvedenej ukážky je zrejmé, že Augustín hojne osviežoval pozornosť poslucháčov svojich kázní aj zvukovými figúrami. Najčastejšou z nich bola aliterácia. Hipponský biskup ju pre dosiahnutie väčšieho efektu často kombinoval s opakovacími figúrami. Keď poslucháči počuli niekoľko slov začínajúcich tou istou fonémou, ihneď spoznali a kazateľ im mohol následne ponúknuť didakticky významné fakty. Alebo dokonca čakanie na takéto slovné hry ich udržiavalo v pozornosti počas celej homílie. Preto je vhodné umiestniť tieto „lapače pozornosti“ aj do prekladu ako funkčné a podstatné prvky prekladu. Nájdeme ich napríklad aj v pokračovaní predošlého Augustínovho textu, kde sú aliterácie vyznačené veľkým písmenom a ostatné figúry tučným písmom:

„Sed Numquid Non erit dicendum quod Fuit Faciendum? Ego Dubitem Dicere quod Dominus pro me Dignatus est facere? **Nonne uita Christus?** Et tamen in cruce **Christus. Nonne uita Christus?** Et tamen mortuus Christus. Sed in **Morte Christi Mors Mortua** est; quia uita **Mortua** occidit **Mortem**, plenitudo uitae deglutiuit mortem; absorpta est mors in Christi corpore.“²⁵

„Alebo má byť nevyjadriteľné to, čo bolo vykonateľné? Mám sa zdráhať vyjadriť to, čo Pán pre mňa neváhal vykonať? **Nie je Kristus život?** A predsa je Kristus na kríži. **Nie je Kristus**

²³ Augustinus 1954, 1 (*Io. eu. tr.* 1, 1).

²⁴ Augustinus 1954, 127 (*Io. eu. tr.* 12, 11); slov. preklad R. Horka.

²⁵ Augustinus 1954, 127 (*Io. eu. tr.* 12, 11); slov. preklad R. Horka.

život? A predsa je Kristus mŕtvy. Ale Kristova Smrť usmrtila Samu Smrť, lebo mŕtvy život zabil smrť tak, že plnosť života vsiakla do seba celú smrť. Kristovo telo vpilo do seba celú smrť.⁶

Na týchto našich prekladoch vidieť, že sa pri nich nedržíme striktnie tej istej aliterácie, ktorá je v origináli, ba nemusí byť prítomná ani v tých istých slovách. Dokonca nemusí ísť ani o rovnaký typ aliterácie. Možno tu použiť aj paronomáziu alebo polyptoton, či inú podobne znejúcu figúru. Stačí jednoducho naznačiť, že na tomto mieste figúra v origináli je a priznať ju aj v preklade, aby sme dosiahli želaný efekt, ktorý Augustínova homília na tom-ktorom mieste vyvolávala. Podobne by sme mohli pokračovať príkladmi už spomínaných polyptotov a paronomázií, ale veríme, že na ilustráciu nášho prístupu k prekladu Augustínových homílií uvedené príklady postačia.

Rekonštrukcia zvukovej podoby Augustínových homílií

V rámci tejto diskusie vyvstala pred nami ešte jedna otázka, a to, či by pre zvýšenie autenticity textu nebolo vhodné nechať ako záverečnú fázu prekladu nahovoriť slovenský text školenému rečníkovi, resp. hercovi. Považujeme to za zaujímavé nielen vzhľadom na obľúbenosť audiokníh u súčasných čitateľov, ale aj preto, aby dnešný poslucháč, hoci aj nebude mať pred sebou podmanivú osobnosť samotného biskupa, mal možnosť aspoň sluchom vnímať to isté, čo mohli zažiť naživo Augustínovi poslucháči v hipponskom chráme.

Pre potreby tejto štúdie sa nám podarilo pripraviť v podobe audiozáznamu prvé tri homílie z Augustínovho *Komentára k Jánovmu evanjeliu* a prvú homíliu z jeho *Komentára k Prvému Jánovmu listu*.²⁶ V prípade prvých troch homílií bol audiozáznam zhotovený v súlade s filologickým prekladom tohto diela, pričom pri ich načítavaní nedošlo k nijakým dramaturgickým zásahom. Na druhej strane, prvá zo série desiatich homílií venovaných Augustínovmu výkladu *1 Jn* bola úmyselne dramaturgicky upravená a skrátená približne na polovicu pôvodného rozsahu textu. Pôvodný rozsah latinského textu, ako aj dĺžku audiozáznamu v slovenskom jazyku možno sledovať v nasledujúcej tabuľke.

	Počet paragrafov	Stĺpce v PL ²⁷ (Migne)	Minutáž hovoreného slova	Bibl. pasáž	Počet vykl. veršov
<i>Io. eu. tr. 1</i> ²⁸	19	9	40' 30"	<i>Jn 1,1-5</i>	5
<i>Io. eu. tr. 2</i>	16	7½	35' 30"	<i>Jn 1,6-14</i>	9
<i>Io. eu. tr. 3</i>	21	9½	49' 20"	<i>Jn 1,15-18</i>	4
<i>ep. Io. tr. 1</i>	13	10½	18'	<i>1 Jn 1,1 – 2,11</i>	21

Cieľom tohto prístupu bolo zistiť, či je dramaturgicky upravený text prijateľnejší a ľahšie stráviteľný pre potreby súčasného poslucháča či potenciálneho kazateľa, ako text neupravený. Ako vyplýva z horeuvedenej tabuľky, dramaturgicky neupravená verzia homílie zďaleka presahuje štandardnú

²⁶ Audiozáznam týchto homílií, ktorý narozprával režisér divadla *Teatro Colorato* (<https://colorato.sk/>) Peter Weinciller, sa nachádza na <https://frcth.uniba.sk/veda/publikacna-cinnost/audio-knihy/>.

²⁷ PL = *Patrologia Latina*, ed. J.-P. Migne.

²⁸ *Io. eu. tr.* = *Tractatus in Iohannis Euangelium*; *ep. Io. tr.* = *Tractatus in Primam epistolam Ioannis*.

dĺžku kázne, ako sa to odporúča súčasnými homiletikmi.²⁹ Navyše, množstvo digresíí, ktorými je text homílií popretkávaný a ktoré vyplývajú z momentálnych myšlienkových pochodov kazateľa, neraz sťažujú dnešnému čitateľovi sústrediť sa na hlavnú líniu výkladu. Naproti tomu dramaturgicky upravená verzia prvej homílie na *1 Jn*, ktorá v audiozázname zaberá len 18 minút, sa z hľadiska súčasných homiletických potrieb javí ako vyhovujúcejšia. Sú v nej totiž zachované všetky podstatné Augustínove myšlienky a k zásadnému vynechaniu došlo práve v prípade digresíí či v tých vetách alebo pasážach, ktoré sa opakujú, prípadne v úvode homílie, kde Augustín vysvetľuje, prečo a kedy sa do výkladu *1 Jn* vôbec pustil. Tieto informácie sú pochopiteľne zaujímavé z hľadiska dobového kontextu a rozhodne ich v publikovanej verzii nebudeme vynechávať,³⁰ avšak pre potreby audiozáznamu, ktorý má byť podnetným aj pre menej zasvätených poslucháčov či inšpiráciou pre potenciálnych kazateľov, sme nepovažovali za nutné ponechať ich v texte.

Záver

Cieľom tohto príspevku bolo načrtnúť niekoľko metodologických zásad prekladu Augustínových exegetických homílií z latinčiny do slovenčiny s dôrazom na potreby súčasného recipienta. Zohľadnili sme pritom nielen ich obsahovú, ale aj formálnu stránku, pretože práve tá bola zvlášť prízračná pre Augustínových súčasníkov a v jeho homíliách plnila okrem estetickej funkcie aj úlohu didaktickú. Pomocou fiktívnych dialógov a zvukových či iných štylistických figúr dokázal hipponský biskup dlhšie udržať pozornosť svojich poslucháčov, a tak im pomohol lepšie si biblické posolstvo zapamätať. Z toho dôvodu sa nazdávame, že tento formálny aspekt Augustínových kázní nemožno opomenúť ani v modernom preklade. Platí to o to viac, ak pripustíme, že cieľom tohto prekladu nebude iba sprístupniť text úzkemu okruhu z radov špecialistov na patristickú či homiletickú tvorbu, ale že text ponúkneme ako inšpiráciu a podnetné čítanie aj pre širší okruh čitateľskej verejnosti. K tomu môže napomôcť aj audiozáznam vybraných Augustínových homílií, ktoré sme za účelom tohto príspevku zhotovili. Veríme, že tento príspevok rozvinie ďalšiu diskusiu na tému, ako prekladať a interpretovať antické homiletické texty, aby boli zrozumiteľnejšie pre dnešné publikum.

REFERENCES

Sources

- Ambrosius, Aurelius*. 1977. *Apologia David*. In Hadot, Pierre (ed.). *Ambroise de Milan: Apologie de David*. Sources Chrétiennes 239. Paris, 70-189.
- Augustinus, Aurelius*. 2008. *Tractatus in epistulam Iohannis ad Parthos (= ep. Io. tr.) – Homélie sur la première épître de saint Jean*. Bibliothèque Augustinienne 76. Paris.

²⁹ Treba si uvedomiť, že Augustínove kázne trvali bežne 45 minút až hodinu. Na druhej strane súčasný pápež František odporúča, aby homília trvala max. 10-15 minút. <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/sk2021-prihovor-svateho-otca-v-bratislavskej-katedrale-svateho-martina>.

³⁰ Pôvodný neskrátený text prvej Augustínovej homílie na *1 Jn* bude v slovenskom preklade z latinčiny v plnom znení publikovaný neskôr.

- Augustinus, Aurelius. 1954.* Tractatus in Iohannis Euangelium (= *Io. eu. tr.*). In Willems, Radbodus (ed.). Sancti Augustini Opera, pars VIII. Corpus Christianorum Series Latina 36. Turnhout, 1-688.
- Augustinus, Aurelius. 1962.* De doctrina christiana (= *doctr. chr.*). In Martin, Joseph (ed.). Sancti Augustini Opera Pars IV, 1. Corpus Christianorum Series Latina 32. Turnhout, 1-167.
- Augustinus, Aurelius. 1956.* Enarrationes in Psalmos. In E. Dekkers – J. Fraipont (eds.). Sancti Augustini Opera Pars X, 1. Corpus Christianorum Series Latina 38-39-40. Turnhout.
- Augustinus, Aurelius. 1984.* Retractationes (= *retr.*). In Mutzenbecher, Arno (ed.). Sancti Augustini Opera, pars XVII. Corpus Christianorum Series Latina 57. Turnhout, 1-143.
- Possidius. 2005.* Vita Augustini (= *u. Aug.*). In Geerlings, William (ed.). Possidius: Vita Augustini. Paderborn – Zürich, 26-108.
- Sv. Augustín. 2004.* O kresťanskej náuke. Preklad z lat. originálu, úvod a pozn. k dielu M. Andoková. In Sv. Augustín. O kresťanskej náuke, o milosti a slobodnej vôli. Bibliotheca Antiqua Christiana 3. Prešov, 19-168.
- Sv. Augustín. 2022.* Komentár k Jánovmu evanjeliu. 1. časť Jn 1-4. Preklad z lat. originálu, úvod a pozn. k dielu R. Horka. Bratislava.

Secondary literature

- Andoková, Marcela. 2004a.* Symbolický jazyk v kázňach sv. Augustína. Spôsob, ako poučiť a zaujať poslucháča. In Studia Aloisiana: Ročenka Teologickej fakulty TU. Trnava, 13-22.
- Andoková, Marcela. 2004b.* O kresťanskej náuke. Preklad z lat. originálu, úvod a pozn. k dielu. In: O kresťanskej náuke – O milosti a slobodnej vôli. Prešov, 19-168.
- Andoková, Marcela. 2007a.* Niektoré aspekty jazyka v Augustínových exegetických kázňach. In Sambucus II. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky. Trnava, 28-38.
- Andoková, Marcela. 2007b.* Quelques aspects de la prédication antidonatiste dans les «Enarrationes in Psalmos 119-133» de Saint Augustin. In Graecolatina et Orientalia XXIX-XXX. Bratislava, 77-92.
- Andoková, Marcela. 2008.* Úskalia prekladu rétorického aparátu z diel sv. Augustína do slovenského prekladového textu. In Sambucus III. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky. Trnava, 74-85.
- Andoková, Marcela. 2013a.* Postava Dávida kajúcnika vo vybraných patristických komentároch k Ž 51(50). In Studia Biblica Slovaca 2, 141-154.
- Andoková, Marcela. 2013b.* Rečnícke umenie sv. Augustína v kázňach k stupňovým žalmom. IRIS: Bratislava.
- Andoková, Marcela. 2016a.* Dôležitosť latinského decorum pre úspešný rečnícky prejav v antike i dnes. In Sambucus XI. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky. Trnava, 51-61.
- Andoková, Marcela. 2016b.* The role of captatio benevolentiae in the interaction between the speaker and his audience in Antiquity and today. In Systasis 29, 1-14.
- Andoková, Marcela. 2018a.* Demus pro spectaculis spectacula. The role of delectatio in Augustine's preaching activity. In Systasis 32, 65-80.
- Andoková, Marcela. 2018b.* «Ut nos simus codex ipsorum». The interpretation of verba dubitationis in st. Augustine's homiletic oeuvre. In LVL 13 – 13th International Colloquium on Late and Vulgar Latin. Budapest.
- Andoková, Marcela. 2022.* Je kázeň a kázeň. Možnosti prekladu latinských výrazových prostriedkov do slovenčiny. In Koželová, A. – Drengubiak, J. (eds.). Antika v kontexte storočí. Prešov, 16-35.

- Andoková, Marcela – Horka, Róbert. 2023. Persuasive Function of Sound Figures in Augustine's Homilies on the Psalms of Ascents and Their Translation into Modern Languages. In *Vox Patrum* 85, 149-166.
- Horka, Róbert. 2004. Obrazová fabulácia ako explikačný princíp prvých troch výkladov v spise sv. Augustína Komentár k Jánovmu evanjeliu. In *Slovak Studies* 35/2, 1-18.
- Horka, Róbert. 2007. Názorné vysvetľovanie ako základný komunikačný fenomén v kázňach sv. Augustína. In *Studia comeniana et historica* 37, 77-78. Uherský Brod, 68-74.
- Horka, Róbert. 2008. Možnosti prekladu aliterácie, anafory, epifory, polysyndetonu a asyndetonu v Komentári Aurelia Augustína k Jánovmu evanjeliu. In *Sambucus* 3. Trnava, 65-73.
- Horka, Róbert. 2015. Novoobjavená homília sv. Augustína Dolbeau 2 "De oboedientia". Bratislava.
- Horka, Róbert. 2016. Rétorická analýza Augustínovej vianočnej homílie *Sermo* 191. In *Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae Bratislaviensis* 13/2, 86-100.
- Horka, Róbert. 2022a. Metodika prekladu starokresťanskej latinskej poézie. In Koželová, A. – Drengubiak, J. (eds.). *Antika v kontexte storočí*. Prešov, 108-131.
- Horka, Róbert. 2022b. Sv. Augustín. Komentár k Jánovmu evanjeliu. 1. časť Jn 1-4. Bratislava.
- Hrnčiarová, Daniela. 2023. On Christian Asylum in Augustine's Sermones. In *Vox Patrum* 85, 135-148.
- La Bonnardière, Anne-Marie. 1986. Les deux vies – Marthe et Marie. In *Bible de Tous les Temps* 3 – Saint Augustin et la Bible. La Bonnardière, A.-M. (ed.). Paris, 411-425.
- Lawless, George. 1992. Augustine's Use of Rhetoric in His Interpretation of John 21, 19- 23. In *Augustinian Studies* 23, 53-67.
- Lawless, George. 1996. The Man Born Blind: Augustine's Tractate 44 on John 9. In *Augustinian Studies* 27/2, 61-79.
- Lawless, George. 1997a. Listening to Augustine: Tractate 44 on Jhn 9. In *Augustinian Studies* 28/1, 51-66.
- Lawless, George. 1997b. The Wedding at Cana: Augustine on the Gospel according to John, Tractates 8 and 9. In *Augustinian Studies* 28/2, 35-80.
- Lawless, George. 2003. "Infirmior sexu... fortior affectu" Augustine's Jo. eu. tr. 121, 1-3: Mary Magdalene. In *Augustinian Studies* 34/1, 107-118.
- Lichner, Miloš. 2015. Kontextuálny pohľad na sviatosť krstu v *sermones* svätého Augustína. Trnava.
- Mechlinsky, Lutz. 2004. *Der Modus proferendi in Augustins Sermones in populum*. Paderborn.
- Okál, Miloslav. 1990. Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny. Bratislava.
- Weinciller, Peter. 2023. Audiozáznam vybraných Augustínových homílií. <https://frcth.uniba.sk/veda/publikacna-cinnost/audio-knihy/>

doc. Mgr. et Mgr. Marcela Andoková, MA, PhD.
Comenius University in Bratislava
Faculty of Arts
Department of Classical Languages
Gondova 2
811 02 Bratislava
Slovakia
marcela.andokova@uniba.sk
ORCID ID: 0000-0001-8551-792X
SCOPUS Author ID: 57220180807

doc. Mgr. Róbert Horka, PhD.
Comenius University
Faculty of Roman Catholic Theology of Cyril and Methodius
Kapitulská 26
814 58 Bratislava
Slovakia
robert.horka@uniba.sk
ORCID ID: 0000-0001-5663-4529
SCOPUS Author ID: 57224821452